

SPOR BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Sport Sciences Researches

<http://dergipark.gov.tr/jssr>

ISSN: 2548-0723

Spor ve Egzersiz Psikolojisinde Kariyer Basamakları, Güçlükler ve Tehlikeler: Birleşik Krallık 'tan Model Uygulamalar*

Recep GÖRGÜLÜ^{1**}

¹ Uludağ Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Bursa. ORCID iD:0000-0003-2590-4893.

Öz

Son yıllarda spora olan ilginin artması ile birlikte, sportif performansın açıklanması ve geliştirilmesinde önemli bir etken olan spor ve egzersiz bilimlerindeki gelişim ve ilerlemenin de bu ilgiyi arttırdığı düşünülmektedir. Alanyazında belirtildiği gibi, spor ve egzersiz bilimlerinin en önemli alanlarından biri spor ve egzersiz psikolojisidir (Loucbaum ve Gottardy, 2015). Ancak ülkemizde “bu alanın çalışanları kimlerdir?”, “Nasıl bir eğitim sürecini kapsar?”, “Hangi aşamalardan geçilmelidir?” gibi sorular ile karşılaşmaktayız. Bu derleme çalışmasının amacı; bu ve benzeri sorulara yanıtlar arayarak ülkemizdeki spor ve egzersiz psikolojisi alanının gelişmesine katkı sağlamaktır.

Spor biliminin ülkemizdeki gelişimine yardımcı olmayı amaç edinen en önemli kurumların başında Türkiye Spor Bilimleri Derneği (SBD), Spor ve Egzersiz Psikolojisinin gelişimine yardımcı olmayı amaç edinen “Egzersiz ve Spor Psikolojisi Derneği (ESPDER)” gelmektedir. SBD ve ESPDER spor ve egzersiz psikolojisi alanına ve bu alanın çalışanlarına kurumsal olarak destek vererek (örneğin; akreditasyon sistemi oluşturarak), bilimsel gelişimin ve mesleki saygınlığın artmasına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, bu çalışmada – birebir olmasa da bazı önemli yönleri ile örnek olarak ülkemize özgü yeni bir sistemin oluşturulabilmesi için – gelişmiş ülkelerden Birleşik Krallık’taki spor ve egzersiz psikolojisi alanında akreditasyon sistemleri olan iki derneğin (BASES; BPS) bilimsel ve tüzel yapısı incelenmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmalar ülkemizdeki, özellikle spor ve egzersiz psikolojisi alanında spor bilimci meslek unvanının belirlenip korunmasına, mesleki itibar ve tanınırlığın artmasına katkı sağlayacaktır.

Derleme

Yayın Bilgisi

Gönderi Tarihi: 03.02.2018

Kabul Tarihi: 23.06.2018

Online Yayın Tarihi: 30.06.2018

DOI: 10.25307/jssr.400474

Anahtar kelimeler:

Spor, egzersiz, psikoloji, akreditasyon, meslek.

* Bu çalışma 23-26 Kasım 2017 tarihlerinde Manisa’da düzenlenen Dünya Spor Bilimleri Araştırmaları Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar: Recep Görgülü, E-mail: gorgulurecep@gmail.com.

Career Pathways and Pitfalls in Sport and Exercise Psychology: Model applications from the UK settings

Abstract

In recent years, a growing interest is undoubtedly best reflected by not only the increasing importance of sport, but also the explanatory role and exponential expansion of sport and exercise sciences. As noted in the literature, one of the most important areas of these is sport and exercise psychology (Loucbaum and Gottardy, 2015). However, questions such as "Who are the employees in this field?", "What kind of education process is involved", "What steps should be taken further?" are frequently emerged and remain in Turkey. The aim of this review is to contribute to the development of sport and exercise psychology by seeking the answers to these questions.

The Society of Sport Sciences (SBD) and the Association of Exercise and Sport Psychology (ESPDER) in Turkey are the most recognized institutions that are a mission driven organization working for the improvement of sport sciences and also sport and exercise psychology. The SBD and also ESPDER ought to assist the scientific development and professional dignity by providing institutional support to the field of sport and exercise psychology and its employees as well as other sub-disciplines of sport sciences. In this study, the focus is the investigation – in order to establish a new and unique system, not a simple replication – of the scientific and legal legislation of two associations (BASES; BPS in the UK) in the field of sport and exercise psychology. Thus, these studies will contribute to establish and protect the professional title of the sport and exercise scientist especially in the field of sport and exercise psychology and therefore will increase its professional recognition and reputation in Turkey.

Review

Article Info

Received: 03.02.2018

Accepted: 23.06.2018

Online Published: 30.06.2018

Keywords:

Sports, exercise, psychology, accreditation, profession.

GİRİŞ

“Birinin fikirlerini sorgulayacak kadar ciddiye almak, saygının önemli bir göstergesidir. Düşünceyi harekete geçiren bu durum, toplulukları kutuplaştırmak yerine birleştirir, dahası; fikirlerin çatışması bir taraf için zafer değil, herkes için yeni sorular ve yeni cevaplara rehberlik etmek demektir” (Nicholls, 1989, s.1).

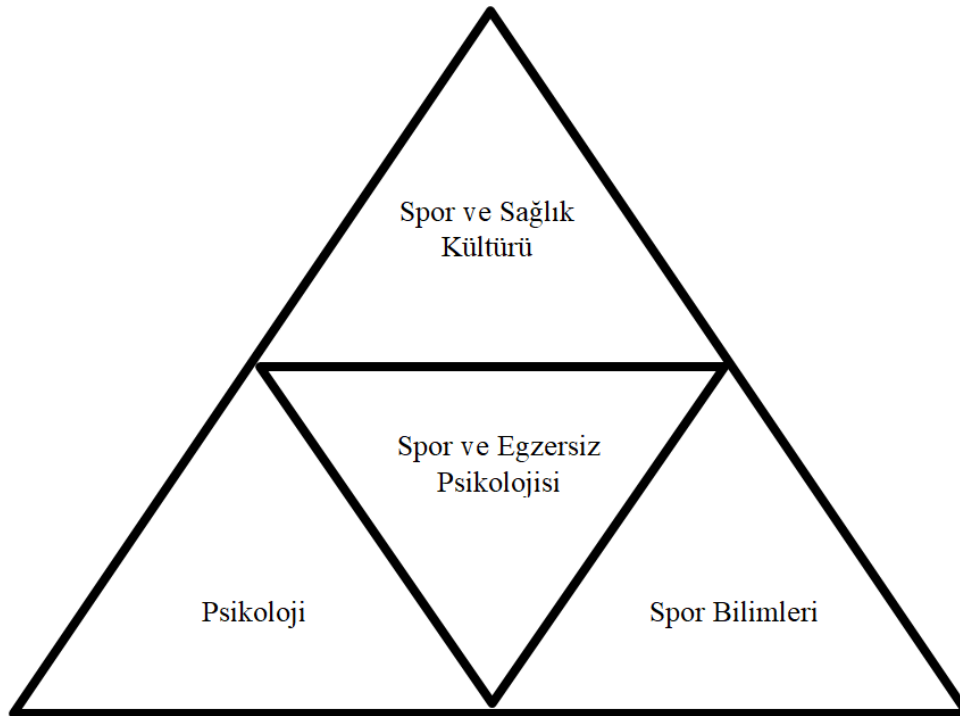
Son yıllarda, fiziksel aktivite, egzersiz ve sportif faaliyetlerin insan sağlığına olan olumlu etkisi daha iyi anlaşılmaktadır (Edwards ve Barker, 2015). Dahası, insan sınırlarını hem fiziksel hem de zihinsel olarak zorlayabileceği performans sporlarına ve bu sporların tüm unsurlarına olan ilgi artmaktadır. Alan yazında belirttiği gibi bu unsurların en önemlilerinden biri şüphesiz *spor ve egzersiz psikolojisi* bilim alanıdır. Dahası sportif performansa doğrudan etkisi olduğu düşünülen alanların başında spor ve egzersiz psikolojisi gelmektedir (Loucbaum ve Gottardy, 2015). En yalın hali ile spor ve egzersiz psikolojisi; spor bilimlerinin (psikoloji bilimi ile birlikte; Smith, 1989) alt dallarından biri olan ve sportif ortamlardaki insan davranışlarını inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Gill, 1986). Yapılan araştırmalarda spor ve egzersiz psikolojisinin bireylerden, ekiplere ve çeşitli organizasyonlara kadar, hatta amatör seviyeden profesyonel seviyeye kadar performansa katkısı olduğu vurgulanmaktadır (Edwards ve Barker, 2015).

Bu yönüyle “spor ve egzersiz psikolojisi şüphesiz, spor bilimleri ve egzersiz bilimleri öğrencileri için önemli bir kariyer seçeneği olarak görülmektedir” (Devonport ve Lane, 2014

s. 233). Ancak spor ve egzersiz psikolojisi alanında çalışanlar tam olarak kimlerdir? Spor ve egzersiz psikologu nasıl olunur? Nasıl bir eğitim sürecini kapsar? Gibi bazı sorular özellikle son yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile bu derleme çalışmasının amacı; spor ve egzersiz psikolojisi alanı ile ilgili spor psikologu kimdir? Spor psikologu nasıl olunur? Gibi bazı sorulara Birleşik Krallık'taki model uygulamalardan faydalanarak örnek yanıtlar aramak ve ülkemizdeki spor ve egzersiz psikolojisi alanının uluslararası standartlara uygun biçimde gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülen bilimsel ve sistematik tartışma ortamı yaratarak katkı sağlamaktır. Dahası, bu konuda uluslararası düzeyde en gelişmiş ülkelerin başında gelen Birleşik Krallık'taki ilgili kurumları tüzel ve sistematik yapısı ile inceleyerek ülkemizin ilgili birimlerine (örneğin: bakanlıklar, üniversiteler, dernekler, sivil toplum kuruluşları, spor kulüpleri v.b.) örnek teşkil etmesini sağlamak, çalışmanın diğer hedeflerindedir.

Disiplinlerarası Yapısı ile Spor ve Egzersiz Psikolojisi

Spor ve egzersiz psikolojisi, spor bilimlerinin temel çalışma alanlarından (Tenenbaum, Morris, Hackfort ve Filho, 2013). Bu alanın oluşumu spor bilimleri temelinde psikoloji, spor ve sağlık kültürü ile eğitim gibi farklı alanların gelişimi ve birbirleriyle olan etkileşimi sonucunda, bu disiplinlerin içerisinde alt grup olarak yani özel bir çalışma grubu olarak oluşmuştur (Tenenbaum ve diğerleri, 2013). Bu alanın ortaya çıkışı ve özgünlüğü ile ilgili şematik yapı aşağıdaki Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Spor ve Egzersiz Psikolojisi: ilgili disiplinlerden ortaya çıkan ve onlarla paylaşımları olan bilimsel bir disiplindir (Tenenbaum ve diğerleri 2013, s.67).

Yukarıdaki şekil 1'de görüldüğü gibi spor ve egzersiz psikolojisi çeşitli alanlar ile iş birliği içindedir ve bu disiplinlerin farklı özelliklerinden yararlanır. Spor ve egzersiz psikolojisi disiplinler arası olma özelliği ile teorik ve uygulamalı çalışma konularını diğer bilim

alanlarından yararlanarak belirler, bu alanlara aşağıdaki örnekler verilebilir (Tenenbaum ve diğerleri 2013);

- Spor bilimleri başlığı altında, motor öğrenme, motor gelişim, motor kontrol, biyomekanik ve egzersiz fizyolojisi konularından yararlanır.
- Psikoloji başlığı altında, sosyal ve bilişsel eğilimler ile uygulamalı psikolojinin alt disiplinlerinden yararlanır.
- Sağlık bilimleri başlığı altında, temel tıp bilimleri, sosyal bilimler ve davranışsal bilgileri içeren konulardan yararlanır. Özellikle spor ve egzersiz psikolojisi, spor yaralanmaları ile ilgili çalışmalarda sağlık bilimleri alanı ile etkileşim içindedir.
- Araştırma yöntem ve teknikleri başlığı altında, ölçme ve değerlendirme, istatistiksel hesaplamalar ve bilimsel yöntemler gibi konular ele alınmaktadır (Tenenbaum ve diğerleri 2013).

Spor ve egzersiz psikolojisi, spor ve egzersiz ile ilgili ortamlardaki davranışların çeşitli boyutlarını konu edinen ve bu konuları inceleyen bilimsel ve mesleki bir bilgi akışıdır. Weinberg ve Gould (2011) spor ve egzersiz psikolojisini "insanların spor ve egzersiz ile ilgili aktivitelerindeki davranışlarını inceleyen bilim ve uygulama alanı" olarak tanımlamışlardır. Bu alanın genel yönelimi ise, *ampirik araştırmalara, nitel analizlere ve etik standartlara* bağlı olarak, spor ortamlarındaki insan davranışlarında amaca uygun olarak değişiklik yaratacak bilginin üretilmesi, tahmin edilmesi ve geliştirilmesidir (Tenenbaum ve diğerleri, 2013).

Benzer biçimde günümüzdeki spor ve egzersiz psikolojisi çalışanları, tablo 1'de görüldüğü gibi birbiriyle etkileşim içinde *üç temel* alanda buluşmaktadırlar bunlar; araştırma, eğitim ve uygulama çalışma alanlarıdır (Tenenbaum ve diğerleri, 2013). Spor ve egzersiz psikolojisinde bu üç temelin her birine ait farklı çalışma konu ve yöntemleri olmasına rağmen, bu alanların birbirinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir. Birbiriyle uyum içerisinde ve yoğun etkileşimde olan bu üç çalışma ortamının temelini diğer alanlarda da olduğu gibi şüphesiz "araştırma" kısmı oluşturmaktadır. Araştırma yapmak, bir nevi alanın mutfağı konumundadır ve araştırmacılar tarafından yürütülen gerek nitel gerekse nicel araştırma ve bu araştırmaların verileri ışığında üretilen bilgi, ampirik çalışmalar ile test edilip, eğitimci ve uygulamacıların kullanımına sunulmaktadır. Benzer biçimde araştırmacılar, spor ve egzersiz psikolojisi alanında çalışan eğitimci ve uygulamacıların, etkinlik ve uygulama çalışmalarından esinlenerek, yeni araştırma soru ve hipotezleri ile bilgi üretmeye ve geliştirmeye devam ederler (Edwards ve Barker, 2015; Eubank ve Hudson, 2013; Tenenbaum ve diğerleri, 2013). Aşağıda tablo 1'de spor ve egzersiz psikolojisinin işlevleri adı altında farklı çalışma grupları için ele aldığı konulardan bazıları verilmiştir.

Tablo 1. Spor ve egzersiz psikolojisinin işlevleri (Tenenbaum ve diğerleri, 2013 s.70' den uyarlanmıştır).

Temel Çalışma Alanları ve Konuları		
Teorik ve Araştırma	Eğitici	Uygulamalar
Bilişsel mekanizmalar.	Beden eğitimi ve spor öğretiminde psikolojik ilke ve yaklaşımlar.	Performans geliştirme.
Motivasyon.	Özel eğitim gereksinimi olan bireylerde öğretim ilkeleri.	Takım birlikteliği ve uyumu.
Psikofizyoloji.	Genç, yaşlı ve elit sporcu antrenörlüğünde psikolojik ilke ve yaklaşımlar.	Klinik (örneğin; spor yaralanmalarında iyileştirme).
Egzersiz ve sağlık ile ilgili faktörler.	Egzersize katılımda motivasyonel ilke ve yaklaşımlar.	Eğitimsel (örneğin; öğretme ve öğrenme).
Kişilik.	Fiziksel aktivitenin psikolojik faydaları ile sporda saldırganlık ve etik.	Boş zaman ve rekreasyon.
Grup dinamikleri.		Sosyal destek (örneğin; genç ve elit sporlar, egzersiz programları).
İletişim.		
Duygular.		
Uyarılmışlık, stres ve kaygı.		
Motor öğrenme, gelişim ve kontrol.		
Cinsiyet ile ilgili konular.		
Tükenmişlik sendromu ve fazla antrenman.		
Spor ve egzersizi bırakma, terk etme.		

Türkiye’de Spor ve Egzersiz Psikolojisi Mesleği

Öncelikle uluslararası alanda ve birçok farklı ülkede “Uygulamalı Spor ve Egzersiz Psikolojisi” (USEP) çalışanları resmîleştirilmiş bir meslek dalı olarak hızla artmaktadır (Roper, 2002; Devonport ve Lane, 2014). Ülkemizde ise spor ve egzersiz psikolojisi alanında birçok üniversitenin spor ve egzersiz bilimleri ile ilgili enstitü, fakülte ve yüksekokullarında uzun yıllardır lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde derslerin yürütülmesine ve hatta yüksek lisans doktora düzeyinde bitirme tezlerinin yazılmasına rağmen, henüz bu alanın uygulayıcılarına ait resmîleştirme çalışmaları yapılmamıştır. Dahası spor ve egzersiz psikolojisi alanı için ülkemizdeki hiçbir kurum veya kuruluş tarafından ilgili derneklere üye ve akredite olma sistemi geliştirilmemiş ve etik davranış kuralları ile uygulama yönergeleri konusunda çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Günümüzde bazı vakıf üniversiteleri ve spor federasyonları tarafından, başta İstanbul ili olmak üzere ülkemizin çeşitli il ve bölgelerinde spor ve egzersiz psikolojisi sertifika programları düzenlenmektedir. Ancak bu programların bazılarını organize eden kişi ve kurumların spor ve egzersiz psikolojisi konusundaki yetkinliği başta bilim insanları olmak üzere antrenör, sporcu ve yöneticiler arasında tartışma konusudur. Ülkemizde, gerek spor bilimleri alanında çalışmalar yapan,

gerekse psikolojinin çeşitli alanlarından veya diğer alanlardan gelen bireyler için özel olarak spor ve egzersiz psikolojisi konusundaki yetkinliklerinin tespit edilebileceği bir değerlendirme sistemi ve yönetmelik sistemi bilgimiz dâhilinde yoktur. Bu durum özellikle spor kulüplerinin alt yapılarında ve okullardaki sporcular (özellikle küçük yaş guruplarında) ile yapılan uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, gelecek adına ciddi sorunlar ve tehlikeler barındırmaktadır. Bilim dünyasının kabul ettiği üzere; spor ve egzersiz psikolojisi, sporcuların davranışlarını inceleyen bilim dalı olarak, bu alanda yetkin olmayan bireylerin potansiyel yanlış çalışma ve uygulamaları ile sporcu bireylerde ciddi psikolojik rahatsızlıklara veya davranış bozukluklarına, hatta spordan uzaklaşma gibi tahmin edilmesi mümkün olmayan daha birçok soruna neden olabilir. Bu nedenle ülkemizdeki mevcut durumun diğer meslek gruplarında olduğu gibi uluslararası standartlarda eğitim programlarının düzenlenmesi, mesleki tanınırlığın sağlanması ile spor ve egzersiz psikolojisi alanında yetkinliği bulunmayan kişi ve kurumlar hakkında hukuki düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir. Örneğin, nasıl ki öğretmen, doktor, polis ve benzeri meslek gruplarına ilgi duyan her birey o mesleklerin gerekliliklerini yerine getirdikten sonra toplumun ilgili birimlerinde görev alabiliyorsa, aynı durumun spor ve egzersiz psikolojisi çalışanları için de geçerli olması gerekmektedir. Öğretmenlik diploması olmayan bir bireyin salt öğretmenliğe ilgi duyuyor diye çocuklarımızın öğretmeni olmasının barındırdığı sakıncalar ile yurt-dışı veya yurtiçindeki yetkin olmayan birimlerden alınan spor ve egzersiz psikolojisi sertifikaları ile spor psikologu olarak çalışmanın barındırmış olduğu sakınca ve tehlikeler arasında neredeyse fark yoktur.

Gelecekte yapılacak olan potansiyel çalışmalara örnek teşkil etmesi için bu konuda alan yazın bilgisine başvurulmalıdır. Örneğin Zizzi ve diğerleri (2007), mesleki organizasyonlar tarafından (örneğin: milli eğitim bakanlığı, yükseköğretim kurumu, üniversiteler) ortak bir eğitim ve uygulama ölçütü geliştirilmesinin ve bunun belirli bir eğitim müfredatı ile diploma programı aracılığı ile yapılabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ülkemizdeki spor ve egzersiz psikolojisi alanında yapılacak olan standart geliştirme çalışmalarına doğru örnek teşkil etmesi amacıyla; spor ve egzersiz psikolojisi alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden olan Birleşik Krallık'taki (Witton, 2004) iki farklı profesyonel kuruluş örneği (BASES=The British Association of Sport and Exercise Sciences; BPS=British Psychological Society) bu makalede sistematik olarak değerlendirilmektedir.

İngiliz Psikoloji Derneği (BPS; British Psychological Society)

İngiliz Psikoloji Derneği (BPS) spor ve egzersiz psikolojisi alanının kamuda tanınırlığının artması sonucu 2004 yılında "Spor ve Egzersiz Psikolojisi Bölümünü (DSEP; Division of Sport and Exercise Psychology) oluşturmuştur (Devonport ve Lane, 2014). Ancak 2009 yılından beri, Sağlık ve Bakım Meslekleri Konseyi (HCPC; Health and Care Professions Council) tarafından geliştirilen mevzuat ile "Spor ve Egzersiz Psikologu", "Spor Psikologu" ve "Egzersiz Psikologu" gibi psikoloji ile ilgili unvanlar koruma altına alınmıştır. Bu konsey (HCPC=www.hcpc-uk.org) uzmanlık, eğitim ve profesyonel olarak davranış standartlarına uygun uygulamacıların kayıtlarını bünyesinde bulundurmaktadır ve yukarıda bahsi geçen unvanları sadece bu kurumda resmi üyeliği olan uzmanlar kullanabilmektedir. Sağlık ve Bakım Meslekleri Konseyi'nde (HCPC) kaydı ve üyeliği

bulunmayı yukarıdaki unvanları kullanan kişiler hakkında hukuki süreç başlatılabilmektedir (Devonport ve Lane, 2014).

İngiliz Psikoloji Derneği (BPS), lisans eğitiminden sonra “Spor ve Egzersiz Psikologu” olabilmek için HCPC'nin üyelik sistemine göre düzenlenen iki temel kademeyi zorunlu kılmaktadır (Şekil 2). İlk iki kademenin tamamlanması son aşamadaki staj programına geçmeden önceki en önemli ve zorlu aşamalardır. *Birinci aşama*; kendi içinde iki zorunlu ve içlerinden en az dört dersin seçilmesini gerektiren 6 adet seçmeli ders programından oluşmaktadır.

Zorunlu dersler;

- 1- Araştırma yöntemleri ve istatistik,
- 2- Mesleki beceriler ve danışmanlık.

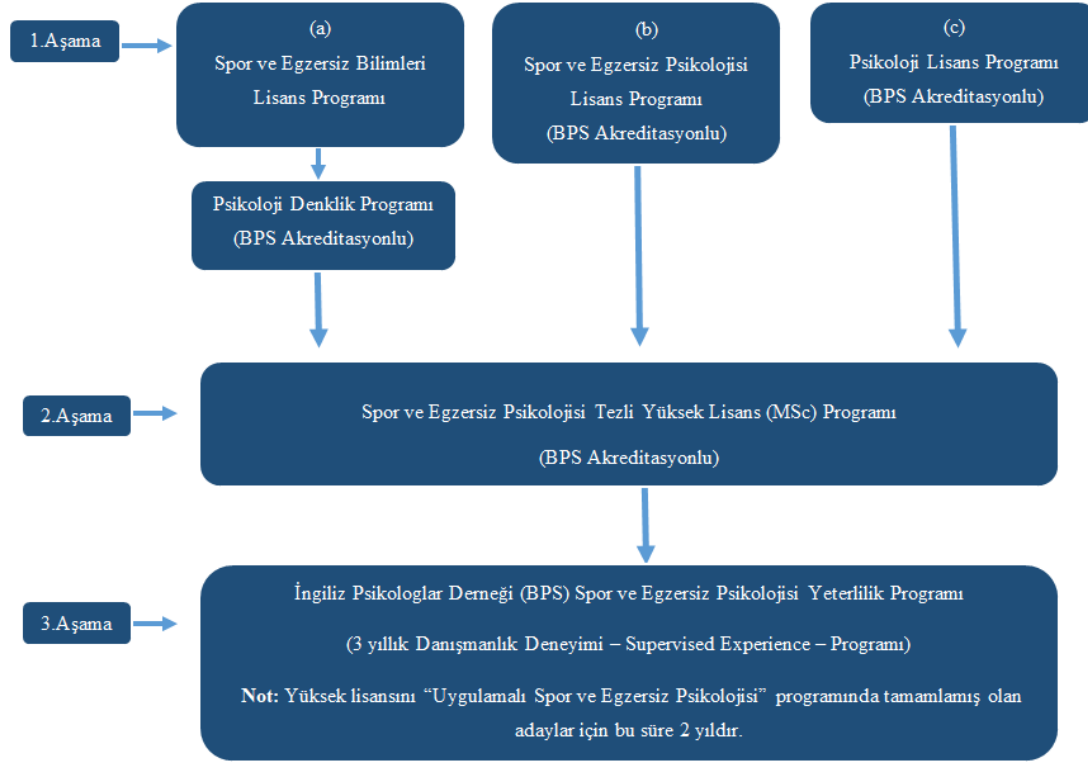
Seçmeli dersler (aralarından en az 4 ders tamamlanmalı);

- 3- Performans kavramının kuramsal altyapısı,
- 4- Psikolojik beceri ve yaklaşımlar,
- 5- Yaşam boyu süren konular,
- 6- Sosyal süreçler,
- 7- Fiziksel aktivite ve egzersiz,
- 8- Bireysel farklılıklar.

Birinci aşamayı başarılı bir şekilde tamamlayan adaylar ikinci aşamaya katılma hakkı kazanırlar. *İkinci aşama*; 2 veya 3 yıl tam-zamanlı veya 4-5 yıl yarı-zamanlı olarak toplamda en az 460 günlük psikoloji alanında mesleki gelişim eğitim programının kapsamlı bir sürecidir. Bu süreçte adaylar HCPC'ye kayıtlı bir danışman ile danışmanlık eğitimi programını tamamlamak zorundadırlar. Bu programın en önemli değerlendirme süreci yıllık raporlamadır ve bu raporlama 4 adet olgu sunumunu gerektirir. Her bir olgu sunumu en az 2500 kelimedenden kısa akademik makale şeklinde hazırlanmalıdır. 2-3 yıl tam zamanlı danışmanlık programına kaydını yaptırmış olan adaylar için ilk olgu sunumunun 12'inci ayın sonunda, ikinci olgu sunumunun 18'inci ayın sonunda ve üçüncü ve dördüncü olgu sunumlarını ise 24. ayın sonunda teslim edilmiş olması gerekmektedir (Devonport ve Lane, 2014). Olgu sunumları bilindiği gibi sporcu(lar) ile yapılan resmi anlaşma ile belirlenen bir spor psikologu danışmanı aracılığı ile ilgili sporcu adına yürütülen çalışmaların raporlar halinde hazırlanarak vaka analizi ve olgu sunumu olarak hazırlanmasını içermektedir.

Şekil 2'de görüldüğü gibi başlangıç kademesi olan “1.Aşama”da üç farklı seçenek bulunmaktadır. Bunların başında (a) İngiliz Psikologlar Derneği Akreditasyonu olan üniversitelerden birinde psikoloji lisans programını bitirmek. İkinci seçenek (b) aynı şekilde, BPS akreditasyonu olan “Spor ve Egzersiz Psikolojisi Lisans” programını tamamlamayı gerektirmektedir. Bu programlar Birleşik Krallık'taki üniversitelerin spor ve egzersiz bilimleri fakültelerinde yer almaktadır. Üçüncü seçenek ise (c) spor ve egzersiz bilimleri alanında lisans programı tamamlamaktır. Ancak bu programı tamamlayan adaylar bir yıllık psikoloji lisans dönüştürme eğitimini de tamamlamak zorundadırlar. Lisans dönüştürme programı BPS akreditasyonu olan üniversitelerin psikoloji bölümlerindeki ikinci ve üçüncü

eğitim-öğretim yılı (Birleşik Krallık'ta lisans eğitimi genellikle 3 yıldır) psikoloji derslerini içermektedir. Bu üç asamadan (a, b ve c) herhangi birini başarılı bir şekilde tamamlayan adaylar birinci aşamayı geçerek, ikinci aşamaya başvurmaya hak kazanırlar (Cotterill, 2011).

Şekil 2. İngiliz Psikologlar Derneği (BPS) tarafından 1 Temmuz 2012 tarihinde ilan edilmiş “Spor ve Egzersiz Psikologu” ünvanını elde edebilmek için tamamlanması gereken aşamalar; Cotterill’ den (2011) uyarlanmıştır.

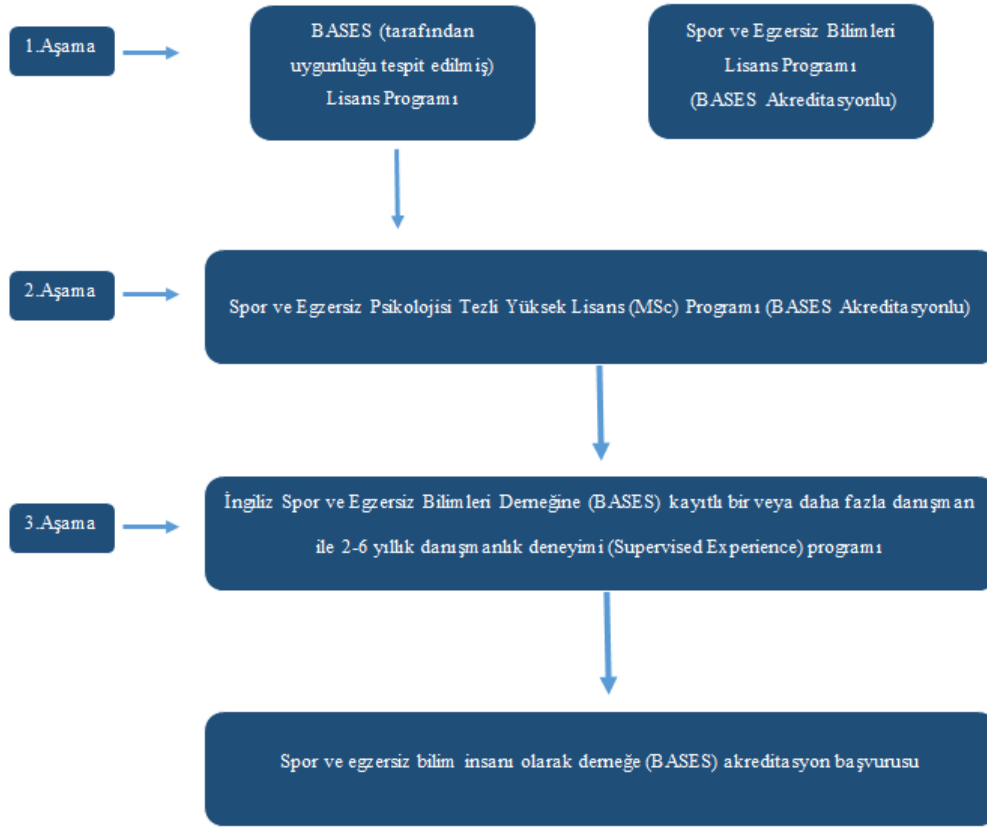
İkinci aşamada ise BPS akreditasyonu olan üniversitelerin spor ve egzersiz psikolojisi bölümlerinde tezli yüksek lisans (Master of Science; MSc) programının başarılı bir şekilde tamamlanması gerekmektedir. Genel olarak Birleşik Krallık'ta tezli yüksek lisans eğitimleri tam zamanlı olarak 1 yıllık (12 ay) veya yarı zamanlı olarak 2 yıllık (24 ay) eğitim sürecini kapsamaktadır (bunların dışında bazı istisnai durumlar olabilir). 1 yıllık tezli yüksek lisans programı 3 eğitim döneminden oluşmaktadır ve ilk iki dönem ders dönemi, üçüncü dönem ise tez dönemi olarak tasarlanmaktadır. Ancak “Uygulamalı Spor ve Egzersiz Psikolojisi” yüksek lisans eğitimi veren az sayıdaki üniversitelerin (örneğin, Bangor University, Loughborough University) programlarında ilk dönemden itibaren saha çalışmaları ve uygulamalarını içeren “danışmanlık deneyimi” dersi zorunlu olarak 2 dönem yürütülmektedir. İkinci aşamayı, başarılı bir şekilde tamamlayan adaylar, bir sonraki aşama için BPS’e gerekli başvurularında bulunabilmektedirler. Ancak, özellikle Türkiye’den Birleşik Krallık’a bu alanda eğitim almak üzere gitmek isteyen aday öğrenciler için bu konu çok önemlidir. Şöyleki, adayların yüksek lisans başvurusu yapmadan önce, başvurmayı düşündükleri yüksek lisans programı ve bu programın bağlı olduğu üniversitenin mutlaka BPS akreditasyonuna sahip olup olmadığı BPS’in web sayfasından kontrol edilmelidir. Aksi halde akreditasyonu olmayan bir üniversitede (örneğin en son akredite olan Roehampton

Üniversitesi 2014/2015 akademik yılında akredite olmuştur ve bu tarihten önceki mezunlar 2. aşamayı tamamlamış sayılmamaktadırlar) yüksek lisans eğitimlerini tamamlasalar dahi BPS akreditasyon sistemine göre ikinci aşamayı tamamlamış sayılmazlar. Üniversitelerin akreditasyon üyelikleri her yıl güncellenmektedir, dolayısıyla bir önceki yıl akreditasyonu olan üniversitenin bir sonraki yıl için akreditasyonunun devam edip etmediği mutlaka BPS'in ilgili web sayfasından (<https://www.bps.org.uk/public/become-psychologist/accredited-courses>) kontrol edilmelidir.

İngiliz Psikologlar Derneği (BPS) ölçütlerine göre ‘‘Spor ve Egzersiz Psikologu’’ olabilmek için tamamlanması gereken *üçüncü aşama* en az 3 yıllık danışmanlık eğitimi (supervised experience) staj programını içermektedir. Bu programlardan yayımlanmış birçok çalışmada, spor psikologu adayı ve danışmanı arasındaki eğitim sürecinde, profesyonel olarak gerçekleşen deneyimlerin öneminden bahsedilmektedir (Eubank, 2013). Dahası gelecekte yapılacak benzeri profesyonel eğitim program ve süreçlerinin hazırlanması için bazı konuların geliştirilmesi adına öneriler sunulmaktadır, bunlar; 1) mesleki pazarlama (marketing) ve eğitim olanaklarının artırılması, 2) danışmanlık modelleri ve meslektaşlara rehberlik etme konularında profesyonel gelişimler ve 3) teorik alt yapının önemi ve ilgili diğer yaklaşımların modellenmesidir (Eubank ve Hudson, 2013). Sonuç olarak, 3 yıllık staj programı BPS tarafından onaylanmış bir danışman eşliğinde yürütülmektedir. BPS tarafından takip edilen bu süreçte adaylar dönemsel olarak çalışmalarını ile ilgili hazırladıkları dosyalar aracılığı ile spor ve egzersiz psikolojisi alanında çalışma ve araştırma yapabilme yeterliliklerini kanıtlamak zorundadırlar. Adaylar üçüncü aşamayı başarı ile tamamladıklarında, BPS'e başvurarak akreditasyon süreçlerini tamamlayıp, HCPC'ye kayıtlı Spor ve Egzersiz Psikologu olarak çalışma izinlerini almış olurlar. Özetle, Şekil 2'de belirtildiği gibi 3 yıl lisans eğitimi, 1 veya 2 yıl yüksek lisans eğitimi (gerekliyse 1 yıl bilimsel hazırlık) ve 3. Aşamada 3 yıllık danışmanlık deneyimi staj programı ile birlikte ortalama 8 yıllık bir süreçten sonra adaylar BPS'in resmi üyesi olarak Spor ve Egzersiz Psikologu ünvanını elde ederler (Cotterill, 2011; Devonport ve Lane, 2014; Niven ve Owens, 2007).

İngiliz Spor ve Egzersiz Bilimleri Derneği (BASES; The British Association of Sport and Exercise Sciences)

Birleşik Krallık'ta spor ve egzersiz psikolojisi alanında mesleki çalışmalar yapan bir diğer kuruluş İngiliz Spor ve Egzersiz Bilimleri Derneği'dir (BASES; The British Association of Sport and Exercise Sciences). 1984 yılında kurulmuş olan bu dernek Birleşik Krallık'taki ilk Spor ve Egzersiz Psikologu olma rotasını belirleyen kuruluştur. Bu derneğin kuruluş yıllarındaki amacı spor bilimlerinin gelişimine katkı sağlamak olduğu gibi egzersiz kavramı derneğin ismine daha sonradan eklenmiştir (Devonport ve Lane, 2014). Bu dernek (BASES) spor ve egzersiz bilimlerinin diğer alt dallarında olduğu gibi spor ve egzersiz psikolojisi alanında da kendi akreditasyon sistemini geliştirmiştir. Adaylar bu derneğe akredite olduktan sonra, spor ve egzersiz psikolojisi uzmanı olarak ve kayıtlı Spor ve Egzersiz Psikologu olarak spor kulüpleri ile diğer kurum ve kuruluşlarda resmi olarak çalışabilmektedirler.

Şekil 3. İngiliz Spor ve Egzersiz Bilimleri Derneği (BASES) akreditasyonlu “Spor ve Egzersiz Bilim İnsanı” unvanını elde edebilmek için tamamlanması gereken aşamalar; Cotterill, (2011)’ den uyarlanmıştır.

BASES akreditasyon sistemi (Şekil 3), 3 temel aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada (1); adaylar dernek (BASES) akreditasyonuna sahip üniversitelerden spor ve egzersiz bilimleri lisans programını başarılı bir şekilde tamamlamaları gerekmektedir. İkinci aşamada ise adayların (2); aynı şekilde dernek (BASES) akreditasyonu olan üniversitelerden birinde, spor ve egzersiz psikolojisi alanında tezli yüksek lisans (Master of Science; MSc) programını tamamlamaları gerekmektedir. İlk iki aşamayı başarılı bir şekilde bitiren adaylar akreditasyon sürecinde son aşamaya geçerler. Bu aşamada (3) aday; dernek (BASES) üyelerinden danışmanlık hizmeti veren danışmanlarla yapılan mülakatlar sonucunda bir danışman belirler ve tam-zamanlı olarak en az 2 yıl, yarı-zamanlı olarak en fazla 6 yıl süre ile danışmanlık deneyimi staj programına başlamış olur. Danışmanlık deneyimi (supervised experience) adı altındaki bu staj programında adaylardan danışmanları ile toplamda en az 500 saatlik çalışma sürelerini rapor etmeleri istenir ve bu süreç içerisinde dernek tarafından düzenlenen en az 5 adet zorunlu, 2 adet seçmeli çalışmaya katılmaları istenmektedir. Zorunlu çalıştaylar aşağıda sırasıyla listelenmiştir (Devonport ve Lane, 2014);

1. Giriş çalıştayı (Entry workshop*),
2. Gizlilik ilkesi ve etik uygulamalar çalıştayı (Ethical practice and confidentiality),
3. Öz değerlendirme ve durum değerlendirme (yansıma) çalıştayı (reflection and self evaluation),
4. Danışan taleplerini anlama çalıştayı (Understanding your client market),
5. Spor ve egzersiz bilimlerinde refahın (huzurlu çalışma ortamı) korunması çalıştayı (Safeguarding welfare in sport and exercise science).

Yukarıda açıklanan her iki derneğin farklı eğitim süreçleri ve programları ortak bir noktada buluşmaktadır, bunlar; araştırma yetkinliğinin önemi, kuramsal bilgiyi uygulamada kullanabilme becerisi ile etik uygulamalar ile ilgili konulardır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde spor ve egzersiz psikolojisi alanına olan ilginin artması ile oluşan bazı ünvan karmaşalarını önlemek, alan ile ilgili sistemli akreditasyon programlarının geliştirilmesi ve yürütülmesi ile ilgili Birleşik Krallık'tan örnek uygulamalar sunarak, spor ve egzersiz psikolojisi alanının ülkemizdeki gelişimine katkı sağlamaktır.

Bir meslek grubu olarak spor ve egzersiz psikolojisi alanında uzmanlaşma, kaliteli ve kapsamlı bir eğitim sürecinin sağlanmasının zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu makalede ele alınan Birleşik Krallık örneğindeki her iki derneğin çeşitli eğitim ve uygulamaları içeren akreditasyon sistemleri birbirleriyle benzerlikler içermektedir. Detaylı açıklamalara yer verilen her iki akreditasyon modelinin, spor ve egzersiz psikolojisi alanında kariyer planlaması yapan/yapmak isteyen adaylar için örnek teşkil etmesi yönü ile çeşitli avantajlar sunmaktadır. Daha önemlisi ise gerek spor bilimleri temelli, gerekse psikoloji alanı temelli olan adayların, spor ve egzersiz psikolojisi alanı ile ilgili, çocuk sporculardan yetişkinlere, amatör seviyeden profesyonellere kadar yapılan çalışma ve uygulamalarda etik davranış kurallarına bağlı olarak beklenen gelişim ve katkının bilimsel yöntemlerle sağlanması yönünde hareket etmeleri gerekliliğidir. Bu duruma en iyi örnek, en son düzenlenen 2016 Rio Olimpiyatlarında 27 altın, 23 gümüş, 17 bronz ve toplamda 67 madalya ile dünya sıralamasında ikinci olan Birleşik Krallığın spor bilimleri (özellikle spor psikolojisi) alanında yapılan bilimsel araştırmalar ile uygulamalı çalışmalar doğrultusunda performans sporlarına önemli katkı sağlanması gösterilebilir. Ülkemizde hızla gelişen spor bilimleri alanının temel çalışma alanlarından biri olan spor ve egzersiz psikolojisinde yapılacak, benzer ulusal ve uluslararası düzeydeki karşılaştırma çalışmalarının alanın ve dolayısıyla ülke sporunun gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ülkemizdeki mevcut uygulamalar ve duruma göre, spor ve egzersiz psikolojisi alanı ile ilgili lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilen eğitim ve yapılan bilimsel çalışmalar üniversitelerin spor bilimleri fakültelerinde uzun yıllardır yürütülmektedir. Ancak, spor ve egzersiz psikolojisi alanında eğitim almamış farklı alanlardan (felsefe, sosyoloji v.s.) gelen bazı kişiler çeşitli spor kulüpleri ve federasyonlarda spor psikologu veya psikolojik performans danışmanı olarak görev almaktadırlar. Bu durum spor bilimlerinden mezun olan

* İngilizce çeviriden oluşacak anlam farklılığına yer vermemek için İngilizce orijinal isimler parantez içinde verilmiştir.

uzmanların etkinliğini ve hatta saygınlığını dolaylı olarak azaltmaktadır. Unutulmamalıdır ki, üniversitelerin psikoloji bölümlerinden mezun olduktan sonra psikolog olarak topluma hizmet eden bir birey “*Spor Psikologu Değildir*”. Dünyanın hiçbir ülkesinde de benzer bir uygulama bilginiz dâhilinde yoktur. Spor Psikologu Nasıl Olunur? Sorusuna yanıt bulabilmek için, bu makalenin önceki bölümlerinde uluslararası modellerden faydalanılarak tüm detaylara yer verilmiştir. Mevcut durumda ülkemizde yetkinliği, geçerliği ve güvenilirliği ciddi tartışma konusu olan, kurs ve sertifika programlarının, uluslararası standartlar ile kıyaslanması mümkün değildir. Dolayısıyla ile ülkemizde düzenlenen hiçbir kurs ve sertifika programı ile spor ve egzersiz psikolojisi alanında uzmanlaşma sağlanamamaktadır. Spor ve egzersiz psikolojisi alanında bilim uzmanlığı, ilgili üniversitelerin spor bilimleri fakülte/enstitülerinden alınabilmektedir ve bu uzmanlık Spor Psikologu ünvanı ile eş değerde değildir. Spor Psikologu unvan olarak uluslararası alanyazında kullanılan bir terminolojidir ve *Psikolog* kavramının unvanlarda kullanılabilmesi için üniversitelerin psikoloji bölümlerinden mezun olmayı gerektirmektedir. Örneğin bu durumun vermiş olduğu bazı endişelerden dolayı, 1986 yılında kurulmuş olan, Uluslararası Uygulamalı Spor ve Egzersiz Psikolojisi Derneği (AASP; Association for Applied Sport Psychology) 1 Ekim 2017 tarihinde açıklanan yeni akreditasyon sistemi ile “Uygulamalı Spor Psikolojisi Derneği Belgeli Danışmanı (Spor Psikologu)” unvanı dernek tüzüklerinden kaldırılmıştır. Belirtilen tarihten itibaren kullanılacak olan yeni unvan “Belgeli Zihinsel Performans Danışmanlığı” olarak belirlenmiş ve uygulamaya başlanmıştır (bkz.<http://www.appliedsportpsych.org/certification/certification-program-updates/july-2017-update/>). Nasıl ki, sadece psikoloji alanından gelip, spor psikologu unvanının kullanılması sakıncalı bir durum yaratmakta ise, sadece spor bilimleri alanından gelip spor psikologu unvanının kullanılması da uluslararası örneklerde olduğu gibi sakıncalı bir duruma ve unvan karmaşasına neden olabilmektedir.

Spor Psikologu unvanının kullanılması, bu makalede verilen Birleşik Krallık örneğindeki gibi öncelikle spor psikolojisi veya psikoloji lisans eğitimi temelinde (spor bilimleri ve psikoloji birlikte) spor ve egzersiz psikolojisi lisansüstü eğitimlerden ve mutlaka ilgili akredistasyon sistemlerinden geçmeyi gerektirmektedir. Bu durum, spor ve egzersiz psikolojisi alanının disiplinlerarası olma özelliğinden dolayı uzun soluklu bir eğitim sürecini kapsadığı ve kendi içinde mutlaka bir stajyerlik (usta-çırak ilişkisi) dönemini (örn: BPS, BASES) gerektirdiği için önem arz etmektedir. Tüm bu tartışma ve açıklamalar, bir alanın diğerine üstünlüğünü kanıtlamak için değil, uluslararası arenada ve gelişmiş ülkelerde gösterilen hassasiyetin ülkemizde de gösterilmesini sağlamak, insan sağlık ve davranışına önemli etkilerinin olabileceği tüm uygulamaların bilimsel yöntemler ışığında gerçekleşmesine olanak sağlamak amacı ile yapılmaktadır.

Sonuç olarak, refah düzeyine ulaşmış ülkelerde (Birleşik Krallık, Almanya, Amerika, Fransa, İsviçre vb.) spor ve egzersiz psikolojisi meslek gurubu sistematik ve planlı bir eğitim çerçevesi sağlama zorunluluğuna yöneltilmiştir (Devonport ve Lane, 2014). Ülkemizde de spor bilimlerinin diğer alt disiplinleri ele alınarak profesyonelleşmenin sağlanması ve artması amacı ile benzer eğitim program ve sistemlerinin geliştirilmesi bu alanın gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Eğitim yöntem ve programları ile elde edilen diploma ve sertifikalar,

mesleki bir organizasyonun ortak bir eğitim ve uygulama standardı üretme çabasını temsil etmektedir (Zizzi ve diğerleri, 2007). Özellikle bahsi geçen ülkelerde spor bilimleri eğitimleri alan ve spor ve egzersiz psikolojisi araştırma ve uygulama programlarına katılan ilgili konularda tecrübeleri olan bilim insanları ile iş birliği içerisinde benzer programlar hazırlanarak gelecek nesiller için spor ve egzersiz bilimlerinin tüm alt dallarında kariyer yapma şansı artabilir.

ÖNERİLER

Spor ve egzersiz psikolojisi alanında yapılan akademik yayınlarda (Biddle ve Fuchs, 2009) ile kongre bildiri çalışmalarında özellikle spor ve egzersiz psikologu eğitim program ve yöntemlerini içeren uluslararası karşılaştırma çalışmaları son derece sınırlı ve az sayıdadır (Apitzsch, 2011; Beale, 2011; Edwards, 2011a, 2011b; Edwards ve Barker, 2015; Eubank, 2011). Bu nedenle, bundan sonra yapılacak uluslararası karşılaştırma çalışmalarında, nicel araştırmalara ek olarak, grup ve bireysel görüşme teknikleri kullanılarak derinlemesine bilgi sağlayan nitel araştırmalara da ihtiyaç duyulmaktadır (Bekhit, Thomas, Lalonde ve Jolley, 2002; Edwards, 2011b; Edwards ve Barker, 2015; Evans ve Mathur, 2005; Ibade ve Sporer, 2004; Kaplan ve Saccuzo, 2009; Kruger, 2002). Yukarıda belirtildiği üzere, bu tür karşılaştırmalı araştırma çalışmalarında, mesleki eğitim, öğrenme yöntemleri, öğretim ve uygulama içerikleri, yeterlilik standartları, etik kural ve uygulamalar, spor ve egzersiz psikolojisinin toplumdaki algısı, ilgili dernek, konsey, üniversite ve diğer eğitim kurumları ile profesyonel olarak mesleki yeterliliğin tüm kademeleri ile ilgili konulara odaklanılmalıdır (Edwards ve Barker, 2015). Dahası, spor ve egzersiz psikolojisi alanında yapılan çalışmaların bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde sağladığı katkının anlaşılması ve değerlendirilmesi üzerine çalışmalar yapılmalıdır (Biddle ve Funchs, 2009, Edwards ve Barker, 2015).

Ülkemizdeki mevcut durumda “Spor Psikologu” yetiştiren kurum ve kuruluşlar ile uluslararası akreditasyon sistemlerine benzer bir yapı henüz oluşturulmadığı için kendini spor psikologu olarak tanıtan bireylere itibar edilmemesi, ayrıca spor ve egzersiz psikolojisi alanında destek almak isteyenlerin bu alanın ülkemizdeki emekçilerinden olan üniversitelerin ilgili fakülte ve bölümlerindeki akademisyenlere başvurularını önerilmektedir.

Sonuç olarak, başta Egzersiz ve Spor Psikolojisi Derneği (ESPDER) ve Spor Bilimleri Derneği (SBD) ile birlikte ilgili üniversiteler aracılığı ile çeşitli akreditasyon programları, spor ve egzersiz psikolojisi lisans programları düzenlenip, geliştirilerek çözüm bulunabilir. Geliştirilecek olan bu akreditasyon programlarının spor bilimleri alanının alt dallarında (örneğin. Spor ve egzersiz psikolojisi) uzmanlaşmayı ve dolayısıyla spor bilimcilerin farklı alt dallarda profesyonel bir meslek grubu olarak tanınırlığının artırılacağı düşünülmektedir. Ayrıca spor bilimleri ile ilgili ülkemizde düzenlenen çeşitli kongrelerde “spor ve egzersiz psikolojisi” alanı, spor bilimleri alt alanlarından “psiko-sosyal alanlar” başlığının alt alanlarından çıkarılarak, spor bilimlerinin temel alt disiplinlerinden biri olarak (örn. spor ve egzersiz psikolojisi veya spor psikolojisi, egzersiz psikolojisi gibi ayrı ayrı) düzenlenmesi bu çalışmanın önerilerindedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda Türkiye’de piskososyal alanlar başlığı adı altında sunulan sözel ve poster bildilerin yüzde kaçının spor ve egzersiz psikolojisi alanına ait olduğu araştırılıp analiz edilerek sunulan bu önerineye yanıt veya

yanıtlar aranabilir. Spor ve egzersiz psikolojisi alan çalışanlarına yönelik yapılacak araştırma ve projelere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır ve bu çalışmada sunulan öneriler gelecekte yapılacak olan tüm çalışmalara sağlam bir temel oluşturabilir.

KAYNAKLAR

- Apitzsch, E. (2011). *The European master's programme in sport and exercise psychology (EMSEP)*. Presented at the 13th European Congress of Sport Psychology, Madeira, Portugal.
- Beale, J. (2011). *Applied training in sport & exercise psychology for those from a sport science background in the UK*. Presented at the 13th European Congress of Sport Psychology, Madeira, Portugal.
- Bekhit, N.S., Thomas, G.V., Lalonde, S., & Jolley, R. (2002). Psychological assessment in clinical practice in Britain. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 9(4), 285-291.
- Biddle, S.J.H., & Fuchs, R. (2009). Exercise psychology: A view from Europe. *Psychology of Sport and Exercise*, 10(4), 410-419.
- Cotterill, S. (2011). Routes to practising as a sport and exercise psychologist. *The Sport and Exercise Scientist*, 29, 18-19. www.bases.org.uk.
- Devonport, T. J., & Lane, A. M. (2014). I want to be a sport and exercise psychologist: UK career pathways. *Athletic Insight*, 6, 233-244.
- Edwards, D.J. (2011a). *Sport and exercise psychology in South Africa*. Presented at the 13th European Congress of Sport Psychology, Madeira, Portugal.
- Edwards, D.J. (2011b). *Sport and exercise psychology in South Africa: Training, registration, professional bodies and ethical issues*. Presented at the 17th Annual South African Psychology Congress, Johannesburg, South Africa.
- Eubank, M. (2011). *Training sport & exercise psychologists in the UK: A British Psychological Society (BPS) perspective*. Presented at the 13th European Congress of Sport Psychology, Madeira, Portugal.
- Edwards, D.J., & Barker, J.B. (2015). Practitioners' perceptions of sport and exercise psychology in South Africa and the United Kingdom. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance*, 21(2), 619-637.
- Eubank, M. (2013). Assessing and defending trainee competence on the qualification in sport and exercise psychology: The oral assessment interview. *Sport & Exercise Psychology Review*, 9(1), 37-37.
- Eubank, M., & Hudson, J. (2013). The future of professional training for professional competence. *Sport & Exercise Psychology Review*, 9(1), p.61-65.
- Evans, J.R., & Mathur, A. (2005). The value of online surveys. *Internet Research*, 15(2), 195-219.
- Gill, D.L. (1986). A prospective view of the Journal of Sport (and Exercise) Psychology. *Journal of Sport Psychology*, 8(3), 164-173.
- <http://www.appliedsportpsych.org/certification/certification-program-updates/july-2017-update/>
- Ibabe, I., & Sporer, S.L. (2004). How you ask is what you get: On the influence of question form on accuracy and confidence. *Applied Cognitive Psychology*, 18(6), 711-726. Doi: 10.1002/acp.1025

- Kaplan, R.M., & Saccuzzo, D.P. (2009). *Psychological testing: Principles, applications, and issues* (7th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Krueger, R.A. (2002). *Designing and conducting focus group interviews*. Retrieved from <http://media.usm.maine.edu/~lenny/FOCUS%20GROUP%20RESEARCH/Krueger-FocusGroupInterviews.pdf>.
- Lochbaum, M., & Gottardy, J. (2015). A meta-analytic review of the approach-avoidance achievement goals and performance relationships in the sport psychology literature. *Journal of Sport and Health Science*, 4(2), 164–173. Doi: 10.1016/j.jshs.2013.12.004
- Nicholls, J. (1989). *The competitive ethos and democratic education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Niven, A., & Owens, A. (2007). Qualification and Training Routes to Becoming a Practising Sport and Exercise Psychologist in the UK. *The Sport and Exercise Scientist*, 11, 20-21. www.bases.org.uk.
- Roper, E. A. (2002). Women working in the applied domain: Examining the gender bias in applied sport psychology. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(1), 53-66.
- Smith, R. E. (1989). Applied sport psychology in an age of accountability. *Journal of Applied Sport Psychology*, 1(2), 166-180. Doi: 10.1080/10413208908406413
- Tenenbaum, G., Morris, T., Hackfort, D., & Filho, E. (2013). Sport and exercise psychology. In M. Talbot, H. Haag, & K. Keskinen (Eds.), *Directory of sport science*. (p.67-78), (6th edition). Germany: ICCSPE.
- Weinberg, R. S., & Gould, D. (2011). *Foundations of sport and exercise psychology*. (5th ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Witton, G. (2004). Sport psychology. In L. Swartz, C. De la Rey & N. Duncan (Eds.), *Psychology an introduction* (p. 385-403). Cape Town, Western Cape: Oxford University Press, Southern Africa.
- Zizzi, S., Zaichkowsky, L., & Perna, F. M. (2007). Certification in sport and exercise psychology. In D. Smith, & M. Bar-Eli (Eds.), *Essential readings in sport and exercise psychology*, (p. 505–512). Champaign, IL: Human Kinetics.